

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδωρακόπουλος Καθ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1935

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΥΠΟΣΤΑΣΗ¹⁾

Με τόν τίτλον αὐτόν δημοσιεύονται πέντε διαλέξεις πού ἔκαμε ὁ Jaspers στό Πανεπιστήμιο τοῦ Groningen. Πυκνά καί συνοπτικά παρουσιάζει ἐδῶ ὁ Jaspers τὰ νοήματα τῆς φιλοσοφίας του πού ἔχει ἀναπτύξει εὐρύτατα στό τρίτομο ἔργο του πού ἐπιγράφεται «Φιλοσοφία» καί πού μᾶς ἀπασχόλησε σέ προηγούμενο τεῦχος τοῦ «Ἀρχείου». Τό θεμελιακό τούτο ἔργο τοῦ Jaspers δέν παρουσιάζει τόσο ἓνα φιλοσοφικό σύστημα ὅσο τή φιλοσοφική κατάρτιση μᾶς συγκεκριμένης ζωῆς· παρουσιάζει περισσότερο τή προσπάθεια τῆ δραματική πού καταβάλλει μιᾶ φιλοσοφημένη ψυχή γιά νά ἐκφράσῃ τὰ νοήματα πού τήν συνέχουν καί τήν παιδεύουν. Ἴσθαι πράγματι μοναδικός ὁ τρόπος κατὰ τόν ὁποῖον ἀναχινεῦει ὁ Jaspers τό ὕλικό τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Κανένα πρόβλημα οὐσιαστικό πού γεννήθηκε κάποτε μέσα στήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δέν μένει ἀπό τόν Jaspers ἀνεκμετάλλευτο. Ἀλλά καί κανένα νόημα τῆς φιλοσοφίας του δέν ἔχει ἀπλῶς ἱστορικό χαρακτήρα. "Ὅλα ἔχουν τεθεῖ σέ κίνηση, ἔχουν γίνει προβλήματα τῆς φιλοσοφικῆς του ζωῆς. Γι' αὐτό καί ἡ φιλοσοφία τοῦ Jaspers δέν διδάσκεται ἀλλά ἀπλῶς ἀνακοινώνεται καί γίνεται προσιτή μονάχα σέ ἐκείνους πού ζοῦν κατὰ παρόμοιο τρόπο, σέ ὄσους μποροῦν νά θέσουν τόν ἑαυτό τους ὡς ὑπόστασι, ὄχι ὡς ἀπλή ζωή οὔτε ὡς τυπική, λογική σκέψη. Ὡς ὑπόστασι τίθεται ἡ ζωή ὅταν ἔχει συνείδηση τῆς μοναδικότητάς της. Ἡ ὑπόστασι εἶναι μοναδική ἀλλά καί ἀπόλυτη, ἔχει ἱστορικότητα ἀλλά καί αἰωνιότητα. Φιλοσοφία εἶναι ἡ ἐρμηνεία αὐτοῦ τοῦ θεμελιακοῦ γεγονότος τῆς ζωῆς. Ἡ φιλοσοφία εἶναι πραγματική ὅταν ἐρμηνεύει τήν ὑπόστασι, τήν μεταλογική συνείδηση τῆς ζωῆς, πού ἔχει ἀπόλυτο καί μοναδικό χαρακτήρα.

Στή πρώτη διάλεξη δείχνει ὁ Jaspers τή προέλευση καί τή γένεση τῆς σημερινῆς φιλοσοφικῆς καταστάσεως, φανερώνει πῶς ἐσχηματίσθηκε ἡ φιλοσοφική διανόηση τῆς ἐποχῆς μας, ποιά εἶναι τὰ ἱστορικά της στοιχεία, ποιοί ἄλλοι παράγοντες προγενέστεροι συνετέλεσαν στή διαμόρφωσή της. Πρωταρχική σημασία γιά τή διαμόρφωση τῆς σημερινῆς φιλοσο-

1) Vernunft und Existenz, ὑπό Karl Jaspers, Bij J. B. Volters, Groningen, Batavia 1935.

φικτής ζωής έχουν οι δύο εκείνοι άνδρες που, μετά το γερμανικό ιδεαλισμό, έκράτησαν μέσα στην ευρωπαϊκή πνευματική ζωή άθεσστη τη φωτιά του φιλοσοφικού στοχασμού και εστάθηκαν μοναδικά παραδείγματα πραγματικού φιλοσοφικού βίου. Οι δύο αυτοί φιλοσοφικοί άνδρες είναι ο Kierkegaard και ο Nietzsche. 'Απ' αυτούς ξεκίνησε και ο Jaspers, σ' αυτούς τους δραματικούς, τραγικούς, ανθρώπους χρεωντάει τους πρώτους του φιλοσοφικούς ενθουσιασμούς. Σε μια εποχή όπου η φιλοσοφική σκέψη είχε γίνει τυπική, είχε γίνει σύστημα όχι οργανικό, όπως είναι κάθε πραγματική φιλοσοφία, αλλά τυπικά σχεδιασμένο, οι δύο αυτοί τραγικοί φιλόσοφοι κατόρθωσαν να δώσουν κίνηση στα φιλοσοφικά νοήματα ανάλογα με την ιστορική στιγμή να φέρουν σε επαφή την ανησυχία της ζωής με τα άθανατα Πέρατα. ν' αφαιρέσουν από τα φιλοσοφικά νοήματα τον σχηματικό τους χαρακτήρα και να αναγκάσουν τη ζωή να ακροασθή τον πραγματικό της ρυθμό πέρα από σχήματα, σχέδια, κανόνες και νόμους. Πέρα από τις τυπικές μορφές κινούνται και ζουν οι ουσιαστικές μορφές της ζωής, ακούεται ο οργανικός ρυθμός της ζωής. (1) Jaspers, αν και εμπνευσμένος με το πνεύμα της ηετικκής επιστήμης, όμως κατόρθωσε ένωρίς να ύψωθεί εκεί όπου ακούεται εκείνος ο διαλεκτικός ρυθμός της ζωής κι' όπου ζή ή ύποστατική μορφή της ζωής. "Ήδη πριν από τον παγκόσμιο πόλεμο ήταν κοντά στους δύο εκείνους μεγάλους ανθρώπους και στοχαστάς. Κι' όταν μετά τον πόλεμο έτρεχαν οι άλλοι από ένδεια και έσωτερική ανεπάρκεια στις δύο πηγές της φιλοσοφικής ζωής, στον Kierkegaard και στον Nietzsche για να ζητήσουν βοήθεια ο Jaspers ήταν προεπιμένος με τα νοήματα εκείνων από έσωτερική ανάγκη κι' όχι από τη πίεση των περιστάσεων. Είχε από τότε γιάσει σε διατυπίσεις δικές του αρκετά εύστοχες, είχε καταρτίσει φιλοσοφικά τον έαυτό του. Μετά τον πόλεμο ο Jaspers ήταν φιλοσοφικά κούμπόστατος, ήταν πιά στο πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης ο πραγματικός εκπρόσωπος της φιλοσοφίας της ζωής: όχι της ζωής όπως την έβλεπαν τόσοι και τόσοι λησιμονημένοι «φιλόσοφοι της ζωής» ως ένα απλό βιολογικό ή το πολύ ψυχολογικό γεγονός, αλλά της ζωής ως πρωταρχικού ιστορικού γεγονότος που έχει μοναδική αλλά και απόλυτη σημασία. "Η ζωή αξίζει απόλυτα, μονάχα όταν γίνεται ύ π ό σ τ α σ η, δηλαδή όταν μέσα στην ιστορικότητά της θέτει την άθανασία της. Σήμερα είναι ο Jaspers στην άκμή της δράσεώς του. "Η έλκυστικότητά του προφορικού του λόγου είναι μοναδική, αν και ο χαρακτήρας του φιλοσοφικού του στοχασμού είναι τέτοιος ώστε ο Jaspers να έχει ενθουσιώδεις ακροατές να μη μπορεί όμως να έχει και πραγματικούς μαθητές. Μια που η φιλοσοφία δεν διδάσκεται είναι αυτόνομη ότι ο φιλόσοφος δεν μπορεί να έχει μαθητές, αλλά ακροατές. (2) ποιος μπορεί και παρακολουθεί εκείνος είναι απλός συνοδοιπόρος, όχι μαθητής. Γι' αυτό πριν ακούσει κανείς τον Jaspers πρέπει να έχει άσκηθή πολύ στα σύνεργα της φιλοσοφικής σκέψης, να έχει άφομοιώσει ένα μεγάλο φιλοσοφικό σύστημα, είτε του Kant

είτε του 'Εγγέλου είτε του 'Αριστοτέλους, γιατί αλλιώς ο άκροατής δεν έχει έδαφος να πατήσει· ο λόγος του Jaspers θα του φαίνεται μετέωρος. Πριν πάει κανείς στον Jaspers πρέπει να περάσει από μια απόλυτα οργανωμένη φιλοσοφική σκέψη. Τότε σαγηνεύει ο Jaspers περισσότερο γιατί ένας του λόγος ανοίγει τον νοῦ του άκροατού και τον βοηθάει να ιδεί το μεγάλο βάθος που έχουν τα νοήματα του Kant ή του 'Εγγέλου.

Στή δεύτερη, τρίτη και τέταρτη διάλεξη προσπαθεί ο Jaspers να θέσει τις θεμελιακές ιδέες που απαιτούνται για να φωτισθεί η σχέση ανάμεσα λόγου και υποστάσεως, λογικού και μεταλογικού στοιχείου της ζωής, γιατί η υπόσταση είναι γεγονός μεταλογικό. Έδω αναλύεται πρώτα-πρώτα η συνείδηση, εκείνο που υπάρχει, έπειτα εξετάζεται η αλήθεια ως κάτι που ανακοινώνεται. "Ο λόγος για κείνο που υπάρχει είναι η αλήθεια. "Αν εκείνο που υπάρχει κατέχει άρρητατή συνείδηση, ο λόγος που προκύπτει από την σχέση που έχει η συνείδηση προς το περιεχόμενό της είναι η αλήθεια. "Ο λόγος ανακοινώνεται, ενῶν εκείνο που υπάρχει γεμίζει άπλως τη συνείδηση, είναι. "Τέλος έδῶ τίθενται τὰ έρια του λογικού και γίνεται η εκτίμηση της αξίας του. "Τὸ λογικό είναι όργανο· πίσω απ' αυτό το όργανο υπάρχει η υπόσταση. Τήν υπόσταση δεν την άγγίζει το λογικό· είναι αναγκασμένο να την περιτριγυρίζει. Χωρίς όμως το λογικό δεν μπορούμε να έρμηνεύσουμε την υπόσταση, τη ρίζα της ζωής. Τὸ παλαιό μεγάλο πρόβλημα, που υπάρχει άφ' ότου υπάρχει φιλοσοφία, τὸ πρόβλημα της σχέσεως μεταξύ λογικών και μη λογικών στοιχείων της ζωής τίθεται έδῶ με ένταση και διείσδυση μοναδική. "Έχει κάτι δραματικό ελι ή προσπάθεια που καταβάλλει ο Jaspers για να παρουσιάσει στο φῶς του λόγου, η τουλάχιστον και στο ήμίφως της έρμηνείας, τὸ βάθος που έχει η υπόσταση, τὰ έσωτερικά χάσματά της που χαρακτηρίζονται ως αντινομίες.

Στή πέμπτη τέλος διάλεξη παρουσιάζει ο Jaspers τις ουσιαστικές δυνατότητες που ανοίγονται στή σημερινή φιλοσοφική σκέψη. Πάντα η σημερινή φιλοσοφία θα ρυθμίζεται από τον Kierkegaard και τον Nietzsche. Και πάντα θα είναι υποχρεωμένη η εποχή μας να άφομοιώνει τη φιλοσοφική παράδοση γιατί αλλιώς ο φιλοσοφικός στοχασμός φθάνει σε ένδεια και σε άνεπάρκεια. "Η φιλοσοφία στέκεται σήμερα ανάμεσα της θρησκευτικής πίστεως και της άθεΐας, ανάμεσα δυο δογμάτων, γιατί και η πίστη στην αποκάλυψη και η άθεΐα είναι δόγμα· και την μια και την άλλη φορά δεσμεύεται το λογικό, ενῶ φιλοσοφία είναι ακατάπαυστη κίνηση του λόγου, παντοτεινή έλευθερία του λογικού. Αυτή είναι η μοναδική πίστη εκείνου που φιλοσοφεί. "Οποιος φιλοσοφεί ζητάει την έλευθερία του, όποιος πιστεύει στην αποκάλυψη η στην άθεΐα υποδουλώνεται, παραδίνεται σε κάτι που είναι έξω απ' αυτόν. "Η πίστη του φιλοσοφούντος είναι πίστη προς τον λόγο, τὸ μοναδικό όργανο της έλευθερίας. "Ο αληθινός όμως φιλόσοφος έχει και

σαφή συνείδηση για τὰ ὅρια τοῦ λογικοῦ. Ὁ λόγος δὲν εἶναι ἐλευθερία ἀλλὰ ὁδηγεῖ στὴν ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία εἶναι γεγονός που κείται πέρα ἀπὸ τὸ λογικό· ἐλευθερία ὑπάρχει μονάχα μέσα στὴν ὑπόσταση. Μέσα στὴν ὑπόσταση ὑπάρχει ἡ ἀπόλυτη πράξη· ἐλευθερία εἶναι ἀπόλυτη πράξη. Ὅπως κάθε ἀπόλυτη πράξη εἶναι μοναδική ἔτσι καὶ κάθε ὑπόσταση εἶναι μοναδική καὶ ἀπόλυτη. Ὅπως κάθε ὑπόσταση εἶναι μοναδική ἔτσι καὶ κάθε φιλοσοφία ἔχει μοναδικὸ χαρακτήρα· γι' αὐτὸ δὲν παραδίδεται, δὲν διδάσκεται ἀλλὰ ἀπλῶς ἀνακοινώνεται σὲ ὄσους εἶναι ἔτοιμοι νὰ τὴν δεχθοῦν, νὰ παρακολουθήσουν τὰ νοήματά της. Ἡ ἐπικοινωνία εἶναι ἡ προϋπόθεση γιὰ κάθε ἀνακοίνωση.

Ἰ. Θεοδωρακόπουλος

Ο ΓΕΡΜΑΝΙΚΟΣ ΡΩΜΑΝΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΘΕΙΟΝ

(Ἔνα βιβλίο τοῦ Rudolf Fahnner)¹⁾

Ἡ στάση τοῦ Rudolf Fahnner ἀπέναντι στοῦ γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴ συντηρησιμένη στάση τῶν πολλῶν ἀπέναντί του. Ὁ κοινὸς ἐρευνητὴς βλέπει τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος σὰν ἕνα «ὑφασμα σκέψεων καὶ γνώμων», τοῦ ὁποῦ τὶς κλισιᾶς προσπαθεῖ νὰ ξεχωρίσει, νὰ ἐξετάσει, ν' ἀκολουθήσει—ἀγνοώντας τὴ θεμελιώδη διάκριση αὐτοῦ ποὺ ἀπλῶς λέγεται ἀπ' αὐτὸ ποὺ πράγματι εἶναι. Κάνει ἱστορία τῶν ὄσων ἀπλῶς εἰπώθησαν—ἐνῶ ὁ ἀληθινὸς ἱστορικὸς τοῦ πνεύματος (καὶ τέτοιος εἶναι ὁ Rudolf Fahnner) ξαναζωντανεύει μὲ τὴν προσωπικότητά του αὐτὸ ποὺ πράγματι ἠπῆρξε. Γι' αὐτὸν ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀπλή διανόηση καὶ στὴ πραγματικὴ ζωὴ εἶναι θεμελιώδης. Ὅπου ἡ πρώτη κυριαρχεῖ, τὸ ἔδαφος—πρόσφορο πεδίο δράσεως γιὰ τὸν κοινὸ ἐρευνητὴ—φαίνεται στὸν δημιουργικὸ ἱστορικὸ ὑποπτο. Ἔτσι ὁ γερμανικὸς ρομαντισμὸς, ποὺ μέσα του εἰπώθησαν τόσο πολλά, ποὺ «διέλυσε ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξὴ σὲ πλῆθος ἀπὸ ἄστατα διανοήματα», προσφέρει μὲν πλούσιο ὑλικὸ στὸν κοινὸ ἐρευνητὴ, ὁ δὲ θεν ὅμιλος πλούτος του φαίνεται στὸν R. Fahnner, ποὺ ζητεῖ νὰ συλλάβει ὄχι «σκέψεις» καὶ «γνώμες», μὰ «κινήσεις» καὶ «πυρῆνες» ζωῆς, ἀρκετὰ προβληματικὸς. Ὁ γνήσιος ἀριστοκρατικὸς τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Fahnner ἀντιμετωπίζει τὴν ἱστορία τοῦ πνεύματος, τὸν κάνει στὴ μελέτη

1) Rudolf Fahnner, Die religiöse Bewegung in der Deutschen Romantik.